Стручни критички осврт

Јелена Б. Лепојевић, *Супстантивизација као творбени процес и именице неименичких деклинација у руском и српском језику*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2014, 1 предстрана без броја + 365 стр. (насловне стране, резимеи и садржај на стр. 1–12; основни текст на штампаним странама 13–320; библиографија на стр. 321–334; прилози на стр. 335–361; биографија на стр. 362; изјаве на стр. 363–365). Ментор проф. др Радмило Маројевић; комисија за преглед и оцену: Р. Маројевић, А. Пејановић, Б. Ћорић. Отворени приступ: Национални репозиторијум дисертација у Србији (НаРДуС).

I Предмет, грађа и мерило

Дисертација узима за предмет једну појаву коју су и руска и српска дериватологија одавно препознавале, а коју овај рад узима као целину на конфронтативном плану: прелазак придевских речи — придева, придева партиципског порекла, придевских заменица и бројева — у именице без посебног творбеног форманта, и резултате тог преласка, за које се предлаже назив супстантивати. Рад је постављен као руско-српско поређење и води га кроз три засебна задатка (стр. 13–14): попис случајева супстантивизације у корпусу, семантичка и граматичка анализа тих јединица на конфронтативном руско-српском плану и однос њихових преводних еквивалената.

Пре свега осталог ваља изрећи мерило, изричито и без изузетка. Рукопис је пред комисијом био средином јануара 2015. године: Наставно-научно веће Филолошког факултета изабрало је комисију за преглед и оцену на седници 16. јануара 2015, па је рукопис предат најкасније тог дана. Рад се стога овде мери искључиво према литератури, стандардима, прописима и знању који су постојали и били доступни пре тог тренутка. Ништа што је настало касније није мерило — ни доцнија издања приручника, ни каснији прописи. То правило важи и за списак литературе овог осврта: свака његова јединица објављена је пре јануара 2015, изузев саме дисертације и реферата комисије, те извора за чињенице које се временом не мењају (уз назнаку).

Наводи из дисертације преузети су дословно, у наводницима, с бројем стране према штампаној пагинацији рада (штампана страна = страна PDF-а умањена за један); руски наводи и наводи из руских извора дати су у писму у коме су у раду написани. Текст рада узет је из електронске верзије у Националном репозиторијуму дисертација. Рад има 365 штампаних страна: Увод (стр. 13–32), Први део

„Супстантивизација као творбени процес“ (стр. 33–67), Други део „Именице неименичких деклинација“ у шест поглавља (стр. 68–306), Закључна разматрања у тринаест тачака (стр. 307–320), Библиографију (стр. 321–334) и два индекса супстантивата (Прилози 1 и 2, стр. 335–361).

Још једну ствар ваља рећи на почетку, јер одређује како се чита цео методолошки слој рада. Опис супстантивизације по природи је квалитативан, примерима вођен поступак: тако је грађен и у меродавном академском опису руске творбе (*Русская грамматика*, т. I, 1980, § 543–549, где се супстантивизација одређује као посебан начин творбе без структурних ограничења и без посебног форманта, уз чување придевске флексије мотивске речи), и код Земске и код Лопатина (1967). Строг захтев за статистичком репрезентативношћу не сме се на такав рад применити механички. То, међутим, не штити рад од захтева да оно што тврди буде тачно и доследно спроведено, ни од тога да изричите тврдње о учесталости буду поткрепљене бројем (о чему ниже).

II Шта рад доноси

Осврт је дужан да почне оним што дисертација јесте, јер је то и највећи део онога што она вреди.

Прво и најважније, рад доноси целовиту, конфронтативно постављену обраду супстантивизације и супстантивата у руском и српском језику — обраду чији парадигматски опис реферат означава као новину (реферат). Руска дериватологија ту материју има разрађену; допринос рада на српској страни огледа се у прикупљању, класификовању и систематизацији грађе, а нарочито у систематском парадигматском опису српских супстантивата, који раније није спроведен. Уз то, рад изричито и образложено предлаже да се уместо описног назива поименичени придев уведе термин супстантиват — довољно конкретан да укаже на начин настанка, а опет довољно широк да не сугерише да се супстантивизирају само придеви — тврдећи да је „уместо досадашњег термина поименичени придев упутније користити термин супстантиват“ (стр. 319). Тај је предлог стручно утемељен: сам термин увео је Лопатин (1967).

Друго, носиви резултат рада — онај који стоји у наслову — јесте парадигматска типологија: „супстантивати могу припадати придевској, заменичкој, мешовитој или нултој деклинацији“ (стр. 313), у зависности од творбене базе, будући да новонастала реч задржава систем флексија мотивске речи. Тај је закључак добро изведен из парадигматске грађе Другог дела и, што је вредно, морфолошки утемељен и бројчано: пуна придевска парадигма и њено сужавање супстантивизацијом дати су

као рачун — „систем од 24 флексије у руском, односно 42 у српском језику, сведен је на 12 у руском, односно 14 у српском“ (стр. 311), уз тачно разликовање руског (шест падежа) и српског (седам падежа) система.

Треће, рад нуди оперативан критеријум за разликовање двају типова супстантивизације, спроведен доследно кроз примере: „о потпуној супстантивизацији се говори када је реч из друге врсте“ — најчешће придев — у потпуности прешла у именицу и када се више не може реконструисати мотивска синтагма (стр. 51). Реконструктибилност мотивске синтагме је, дакле, проверљив критеријум, а не описна ознака.

Четврто, семантичка и стилска класификација доноси конкретне, конфронтативно оцртане налазе — међу њима и налаз да једну лексичко-семантичку групу („називи држава“) чине искључиво српски супстантивати, док је ЛСГ „лице“ „најбројнија у оба језика“ (стр. 313). У поглављу о стилским особеностима рад за сваки функционални стил свесно узима засебну, аутентичну грађу — „за сваки од њих смо узели аутентичан корпус“ (стр. 230) — што приказ функционалне маркираности супстантивата чини утемељеним, а не изведеним из једног недиференцираног извора.

Пето, поглавља о поредбеној анализи и о преводилачком и ортографском проблему доносе типологију преводних односа (формалнограматичка, лексичка, фразеолошка еквиваленција; безеквивалентна лексика) — оквир који је у складу с руском лингвистичком теоријом превода (Комиссаров, 1990; Влахов–Флорин, 1980) — и морфолошки утемељено читање Правописа при транскрипцији руских презимена (испадање финалне јоте: Долгоруки, Достојевски; презимена на -ој која се мењају као именице: Толстој). Ортографски одељак ту чита Правопис критички, а не механички.

Најзад, потребно је поштено рећи и оно што надилази појединачне вредности: тамо где су се тврдње рада могле сравнити с изворним текстовима, у највећем делу су се показале тачним. Руски локуси примера (часть, глава, пододсек) из Воскресенија, Подростка, Мастера и Маргарите, Доктора Живага и Ане Карењине погађају меродавне изворнике; наводи из Правописа српскога језика (2010) у ортографском поглављу дословно су тачни и с исправним странама; речнички подаци (Ожегов–Шведова, Јефремова, Речник Матице српске) верно су пренети; парадигматске табеле претежно су тачне и на самом штампаном тексту. Рад уз то показује изразито поштење према грађи: где облици нису посведочени, потпоглавље се изоставља уместо да се измишљају примери, а једнопримерни случајеви изричито се обележавају као једини у грађи. Ова поузданост фактографске основе није споредна: она уопште омогућава да се о раду расправља овако подробно.

III Задаци, грађа и метод

Рад је постављен на три пројектно-описна задатка, а не на систем нумерисаних хипотеза. То је легитимно и одговара природи предмета; први задатак — да се „издвоје сви забележени случајеви супстантивизације“ (стр. 13) — стварно је спроведен, а два обимна индекса (укупно 1462 одреднице, свака с упутом на тачку и, по правилу, с бројем примера) документују попис и чине га проверљивим.

Најтежа примедба методолошком слоју тиче се, међутим, једине тврдње коју рад изричито назива тезом. То није ниједан од синхроних резултата, него узрочно-дијахрона претпоставка о пореклу супстантивата — да су настали у ситуацији познатог контекста, слабљењем синтагматских веза међу члановима мотивске синтагме — за коју се у закључку каже да је „у току истраживања … потврђена“ (стр. 308). Реч „потврђена“ ту није примерена: грађа рада јесте синхрони преводно-конфронтативни корпус, а тврдња је о историјском настанку појаве; синхрони материјал може такву претпоставку теоријски образложити (принципом језичке економије) и илустровати примерима реконструктибилних елиптичних супстантивата, али је не може доказати, тим пре што ни у Уводу ни у закључку није исказан критеријум под којим би пала. Тежину примедбе, међутим, ваља поштено сузити: носиви синхрони налази рада — парадигматска типологија, поделе на лексичко-семантичке групе, типологија еквиваленције — не зависе од те генетске претпоставке и стоје независно од ње. Реч је, дакле, о примедби на формулацију и на теоријски оквир те једне тачке, не на емпиријски допринос.

Друга примедба тиче се исказивања учесталости. Носиви закључци о заступљености и продуктивности — да је ЛСГ „лице“ „најбројнија у оба језика“ (стр. 313), да је „највећи број супстантивата функционално маркиран — највећи проценат супстантивата припада колоквијалном стилу“ (стр. 314), да је супстантивизација продуктивнија у руском — изнети су без иједног броја, процента или табеле учесталости по групама и стиловима. Корпусна методологија изричито тражи да се тврдње о учесталости поткрепе бројем (McEnery, Wilson, *Corpus Linguistics*, 2001; McEnery, Xiao, Tono, *Corpus-Based Language Studies*, 2006). Ту примедбу ваља, међутим, тачно ограничити с два разлога. Прво, она погађа само изричите тврдње о фреквентности и продуктивности, не и сам квалитативни, примерима вођени опис, који је у дериватологији легитиман поступак (*Русская грамматика* 1980; Земская; Лопатин 1967). Друго, квалитативна типологија поткрепљена је примерима у поглављима 3 и 4 Другог дела и индексима, па налази нису неутемељени него неквантификовани — исправка тражи да се формулишу као тенденције утврђене у прегледаном корпусу, а не као измерени проценти. Уз ту ограду, налази о доминацији ЛСГ „лице“ и колоквијалног стила остају одрживи и у складу су с дериватолошком литературом.

С тим је повезано и питање критеријума грађе. Рад корпус документује (Увод, 0.2), а правило о допуни поштено исказује — „када нам примарни корпус није дао ниједан пример, наводимо примере из секундарног корпуса“ (стр. 16) — али мерило по коме је изабрано баш једанаест романа с преводима, као и оно што је из грађе искључено, нису изричито формулисани. Пошто рад из корпуса уопштава на „руски“ и „српски језик“ у целини, изричит исказ мерила одабира и опрез при уопштавању ојачали би оцену репрезентативности; сам избор дела — прозни узорак с постојећим квалитетним преводима у оба смера, што омогућава двосмерну конфронтацију — методолошки је оправдан циљем рада.

У истом је реду и граница примарне и секундарне грађе. Где закључак почива на речничком или конструисаном облику, тај би облик требало доследно означити и формулисати као системску могућност (тип), а не као податак о употребној учесталости; правило о секундарном корпусу јесте изричито исказано, а рад сам на више места наводи границе својих налаза (нпр. да је група безеквивалентне лексике мала и да српски речници већину супстантивата не бележе, стр. 317, 320), што ту дистинкцију чини спроводивом. Уз то, израз „шири корпус“ (стр. 47, 146, 152) не изједначава се изричито с већ дефинисаним секундарним корпусом, а критеријум свакодневне употребе, по коме се уводе поједини српски супстантивати (стр. 212), није операционализован него почива на језичком осећају — обоје треба учинити изричитим. Најзад, од најављеног методолошког инвентара (стр. 16) метод концептуалне анализе не препознаје се у раду као засебан поступак, него се стапа са семантичко-интерпретационим описом; методолошки одељак у том делу ваља ускладити с изведеним.

IV Теоријски оквир: супстантивизација, термини и приписивања

Теоријски оквир рада почива на меродавним изворима — за руску страну на академској граматици и на Лопатину и Земској, за српску на Клајну (2003), Ћорићу (2008) и Пиперу–Клајну (2013) — и термини које рад користи имају у њима покриће. Слабости овог слоја углавном су терминолошке и апаратске, не појмовне.

Најозбиљнија је терминолошка неуједначеност баш око појма који закључак истиче као допринос. За исту дистинкцију рад наизменично употребљава парове потпуна/елиптична (закључак, тач. 7.13) и лексичка/контекстуална (наслов поглавља, резиме, Увод), уз повремено потпуна/контекстуална, а нигде их на једном месту изричито не изједначава. Сама појмовна разлика јесте операционализована преко реконструктибилности мотивске синтагме (стр. 51) и доследно спроведена, па је истакнути допринос стварно остварен, а не само декларисан; али би читаоцу знатно помогло да су парови на једном месту упарени. У истом реду је и термин заменички супстантиват, који рад употребљава у свом ширем, у тексту дефинисаном значењу

(контекстуална, нелексикализована супстантивизација, усклађена с Марojевићевим ставом да заменице у именичкој функцији не прелазе у именице); ту одредбу требало би поновити при првој употреби термина уз заменице, да не збуни читаоца коме супстантиват иначе значи довршен прелазак у именицу.

Историја питања изведена је прегледно и с познавањем литературе, али носи неколико тачних приписивања која ваља исправити. Иницијали М. В. Ломоносова дати су као „В. М.“ (и у тексту и у фусноти 13), док их извор који рад наводи у фусноти 13 доноси исправно; идентитет аутора и садржинска тврдња о Ломоносову као претечи уочавања појаве нису спорни, али инверзију иницијала — код зачетника питања — треба исправити. Ломоносовљева *Российская грамматика* датирана је „из 1775. године“, док издање које рад наводи у фусноти 13 носи годину 1755 — вероватно замена цифара. Најзад, у поглављима о лингвистичкој терминологији извор примера погрешно је описан као „Руска граматика Академије Наука СССР у редакцији В. В. Виноградова“, док насловна страна издања које рад наводи (репр. 2005; фусноте 12 и 23) даје за главног редактора Н. Ю. Шведову, а Виноградовљево име носи институт; спорну реченицу треба ускладити с фуснотама.

Тачка коју закључак истиче као „први искорак“ — да се супстантивати могу градити и од бројева и придевских заменица (стр. 319) — тражи прецизнију формулацију. Уврштавање придевских заменица у творбену базу већ је, и за руски и за српски, назначио Марojевић, што сам Увод (стр. 26) отворено наводи; стварну новину за србистику чине систематски парадигматски опис српских супстантивата и уврштавање основног броја „један“ међу творбене основе. Реч је, дакле, о прецизности тврдње о доприносу, не о самом доприносу.

V Творбена база и парадигматске особености

Поглавља о творбеној бази и парадигматским особеностима језгро су рада и претежно су брижљиво израђена: појам мешовите (именичко-заменичке) деклинације уведен је с изворним ослонцем и с тачним издвајањем падежа у којима се разликује од заменичке; фино је, и доследно, разрешена честа замка — разликовање инструментала руских презимена на -ым (Платонов-ым) од истозвучних топонима на -ом (под Пушкином, Кировом) и страних презимена (Дарвином); прецизно је повучена разлика између присвојних придева типа лисий, мамин, где -ий и -ин у номинативу нису флексије него део основе (нулта флексија), и придевске промене, где је -ий флексија. Ово су зреле аналитичке стране рада.

Признати, међутим, ваља и неколико стварних граматичких омашки баш у описном апарату — оних које нису словне, него дирају сам опис. За облик насекомые наставак номинатива плурала дат је као -ый (стр. 139), што је наставак номинатива једнине мушког рода; тачан облик -ые стоји у ауторкиној сопственој табели на истој страни

(животн-ые), па је реч о превиду који табела демантује. У парадигматској табели инструментал заменице весь/всё дат је као „вс-им“ (стр. 148), а нормативно је всем (*Русская грамматика*, 1980, т. I); исти ред табеле у локативу тачно доноси обо вс-ём, што показује да је облик познат, а грешка настала уопштавањем наставка -им (који важи за трећи). У табели множине мешовите деклинације датив „Андреев-ых“ (стр. 162) треба да гласи „Андреев-ым“, како захтевају и наведени наставак -ым и суседне ћелије (Платонов-ым, Корчагин-ым). Све три су изоловане и самодемантоване, али их у ерати треба исправити.

Једно нормативно место треба исправити садржински. За презимена на -ов/-ев/-ин у инструменталу једнине рад тврди да књижевна норма „не допушта придевску флексију“ (стр. 152). Правопис српскога језика (2010), међутим, ту флексију допушта напоредо (Поповим и Поповом), а за посесивни, „очество“ тип је чак прописује (с Миљановим); тачно је да Правопис именичку промену даје као чешћу, али не да придевску „не допушта“. Ова омашка не дира творбену тезу рада, него једно нормативно место.

У опису творбене базе стоје и две мање непрецизности које рад на другом месту сам ограничава, па се и не узимају за тешке. Апсолутни квантификатор — да „сви руски супстантивати“ чувају придевски родни систем флексија (стр. 53) — требало би ублажити, јер рад одмах, на стр. 54, изричито издваја изузетак: „Наведене именице добро и зло у руском језику представљају изузетак од“ правила, целом парадигмом припадајући именичкој класи; то поштено обележавање контрапримера пре је вредност него мана, а тражи само да се апсолутни квантификатор на стр. 53 омекша (у смислу: по правилу сви). Слично, тврдња да множинску форму у српском има „само“ супстантиват десни (стр. 25) требало би да се усагласи с нијансама на стр. 85, где ауторка као једини прави pluralia tantum задржава десни, а седе третира као гранични случај с посведоченом сингуларном формом. Најзад, у илустративном низу српских потпуно лексикализованих именица (стр. 68) стрина и ујна нису прототипски примери губљења придевског значења (то су суфиксалне изведенице од стриц, ујак; упор. Клајн, 2003); тежишни закључак — да те српске именице „потпуно припадају именичкој деклинацији“ (стр. 68), за разлику од руских које чувају придевску флексију — остаје тачан, а низ би добио заменом та два примера провидно поименичених придевима.

VI Лексичко-семантичке групе и стилска раслојеност

Подела на лексичко-семантичке групе, изведена ослонцем на Земску и на академску граматику уз сопствене допуне, најобимнији је описни допринос рада; фина семантичка подкласификација мотивационих придева унутар најбројније групе („лице“) спроведена је доследно, а за сваки функционални стил узет је, како је речено, засебан аутентичан корпус. У том слоју стоји и неколико примедаба.

Прва је стварна дескриптивна грешка о творбеној бази једне уске терминолошке подгрупе. За математичко-физичке супстантивате рад тврди: „Мотивска основа ове групе супстантивата је партицип пасива прошли“ (стр. 237; исто на стр. 220). Од набројаних облика, међутим, већина су придеви (прямой, кривой, целый, переменный) или активни партиципи презента (секущий), а само подчинённое, заданное и пройденное јесу партиципи пасива прошли; тачно би било рећи да им је основа придевско-партицинска. Штавише, на тој погрешној основи гради се и неуједначен творбени критеријум: исти математички појмови у руском се изводе из партицина, а њихови српски пандани (права, крива) из придева, иако су и руски прямая, кривая придевског порекла — што ремети заједничку основу поређења. Ова омашка не руши поделу по деклинацијама, али је ваља исправити, тим пре што је у супротности с општим налазом самог рада да су творбене базе супстантивата придеви, партиципи, заменице и бројеви.

Друга је прешироко постављен квантификатор. Тврдња да је „за све“ супстантивате административно-пословног стила творбена база партицинска треба да се сузи на супстантивате из уставних одредаба (обвиняемый, задержанный, работающий и сл.), јер исти стил обухвата и придевске (стряпчий, городничий, часовой) и заменичке (все, каждый) супстантивате. Аналогно, апсолутна формулација „У српском језику ова група супстантивата не постоји“ (стр. 239, о називима биљака и животиња) треба да се прецизира — не постоји као продуктивна група — будући да рад страну раније сам наводи усамљени лексикализовани изузетак (стонога).

Треће, неколико семантичких и терминолошких напомена уз поједине примере треба исправити. Обољење означено супстантиватом крупозное јесте крупозно запаљење плућа (Ожегов–Шведова, s.v. крупозный), а не ларингитис како стоји уз пример (стр. 218); асоцијација потиче од именице круп у основи придева (круп = акутни ларингитис), али се у самом примеру ради о запаљењу плућа — лингвистичка поента примера тиме није окрњена. Старија варијанта спальная (уз спальня) прецизно је архаизам (Ожегов–Шведова: устар.), а не историзам како стоји на стр. 205, будући да референт (спаваћа соба) постоји. За српски председавајући тачно је уочено да по облику одговара глаголском прилогу садашњем, а руски председательствующий партицину актива презента, али назив „радни глаголски прилог“ (стр. 255) треба исправити на „глаголски прилог садашњи“ (Пипер–Клајн, 2013).

Најзад, две методолошке напомене. Најава на стр. 230 да ће се у поглављу о стилу анализирати „само језик оригинала“ формулисана је сувише апсолутно, јер потпоглавља о административном и другим стиловима ипак доносе српске преводе с кратким коментаром о (не)постојању еквивалента; ти коментари, међутим, само констатују еквиваленцију, док се пуна конфронтативна анализа спроводи тек у поглављу 5, па је реч о нескладу између преоштре најаве и праксе, а не о напуштању

метода. И: примери разговорног стила наведени су без атрибуције, јер писани корпус за тај стил не постоји, а ауторка тај поступак изричито најављује (стр. 250); тврдњу да је степен подударности у том стилу „највиши“ ваља, међутим, читати као квалитативни опис, будући да почива на непроверљивој грађи.

VII Поредбена анализа, еквиваленција и превод

Поглавља о поредбеној анализи и о преводилачком и ортографском проблему добро су постављена: типологија еквиваленције ослоњена је на признату теорију превода, безеквивалентна лексика прецизно је издвојена (митска бића домовой, водяной, леший; историзми феудалне управе), а ортографски одељак чита Правопис системски и морфолошки утемељено (испадање финалне јоте у транскрипцији, презимена на -ој). Наводи из Правописа српскога језика (2010) овде су дословно тачни.

Најважнија примедба овом слоју јесте методолошка и понавља се као тачка на више места: преводиочев избор местимично се тумачи као својство језичког система. Тако се из једног преводног пара (наши/страни → своих/пришлых) изводи општи закључак о чешћој употреби заменице свој у руском језику за сва лица (стр. 270). Сама констатација о ширем опсегу руске заменице свой јесте тачна и наводи је академска граматика (*Русская грамматика*, 1980, т. I), али је један преводни пар само илуструје, а не доказује; формулацију да преводни пар „сведочи о“ том својству ваљало би ублажити. Ово није ситница стила: методолошки стандард контрастивне анализе тражи стабилну заједничку основу поређења (*tertium comparationis*) и одвајање системске могућности од појединачног преводног решења (James, *Contrastive Analysis*, 1980; Krzeszowski, *Contrasting Languages*, 1990; Ярцева, *Контрастивная грамматика*, 1981), а теорија међусловенског превођења изричито упозорава да преводно решење није непосредан доказ о систему језика него један од могућих избора (Марojевић, *Лингвистика и поетика превођења*, 1989; Комиссаров, 1990). Доследно одвајање преводне индиције од системске тврдње и симетрична примена творбеног критеријума на оба језика (в. и математичке супстантивате у одељку VI) ојачали би конфронтативне закључке; треба, у корист рада, рећи да су општи налази те врсте (шири опсег свој у руском, разлика у продуктивности) у складу с академском граматиком, а асиметрија партицип/придев одражава и стварну разлику инвентара (руски четири партиципа, српски два).

У ортографском поглављу стоје и две мање непрецизности. Условно изведени лик „Њижњи“ (стр. 304) настаје дословном применом правила о преношењу умекшаних ЛЬ/НЬ и на иницијално н испред и — позицију коју Правопис (2010: 217) изузима од преношења умекшаности; ауторка тај лик, међутим, износи изричито хипотетично, да покаже напетост унутар самог Правописа, и свуда другде користи уврежени лик Нижњи, па је реч о преоштро постављеном илустративном кораку, а не о

нормативној тврдњи. Слично, формулација да у руском „мекоћа/тврдоћа сугласника зависи од самогласничке околине“ (стр. 300) поједностављење је — руска мекоћа је обележје сугласника (*Русская грамматика*, 1980, т. I), а самогласничка графема и меки знак је у писму само обележавају — прихватљиво у транскрипционом контексту, у ком ауторка одмах цитира Правопис да на мекоћу указује самогласничка графема, али би прецизније било рећи да се мекоћа у писму сигнализује самогласником или меким знаком. Најзад, у поглављу о еквиваленцији облик сумасишавши описан је као „потпуни творбено-семантички еквивалент“ руском сумасшедший (стр. 180), што је преоштро, јер се у самом примеру сумасшедший преводи као лудак, а облик сумасишавши рад не потврђује речником; оправдана остаје творбена паралела — оба облика воде порекло од синтагме — коју ауторка тачно уочава.

VIII Примери, наводи, језик и правопис

Двојезични примери су главна грађа рада и, тамо где су се могли сравнити с изворницима, у највећем делу су тачни у ономе што носе анализу — тексту навода, части, глави и пододсеку. Слабости овог слоја су, готово без изузетка, техничке и локусне, и наводе се збирно, ради правичности, као списак за ерату.

Прва врста су омашке у ознакама извора и локуса. Скраћенице оригинала и превода местимично су замењене: руски оригинал Подростка једном носи скраћеницу српског превода „Д“ уместо „П“ (примери 11 и 12, стр. 71), а српски превод Доктора Живага једном „ДЖ“ уместо „ДокЖ“ (пример 80); у више примера редослед ознака части и главе је обрнут (нпр. ч. XXIX, г. I уместо тачног ч. I, г. XXIX у Воскресенију, стр. 208, што открива и немогућност части XXIX у роману с три части), а римски бројеви глава местимично одступају за један знак између руске и српске колоне (нпр. XVII уместо XXVII, стр. 156; XXVI уместо XXVIII, стр. 108). Понегде страна одудара од осталих навода истог поглавља и очито је машинално преузета из суседног примера (нпр. стр. 135, 158, 166). У свим тим случајевима текст навода, глава и језичка анализа остају тачни; погрешна је ознака, коју по правилу демантује паралелна колона или суседни пример. Реч је о великом броју двојезичних локуса, па је извесна количина оваквих омашки разумљива, али их у монографском издању ваља систематски проверити и уједначити; једнообразно бележење ознаке стране (доследно „стр.“ за српску колону наспрам руског „с“) отклонило би један њихов део.

Друга врста су словне омашке у наводима руске грађе и у српском тексту, потврђене на самом штампаном тексту (дакле нису последица извлачења): у руским примерима „партной“ уместо портной (стр. 111), „Чайсковский“ и „Чернишевский“ уместо Чайковский и Чернышевский (стр. 60), „турецкий язый“ и „хорошенька“ (стр. 43, 45), „чекнутый“ уместо чокнутый, „(не)совершенолетний“ с једним -н-; у српском тексту „траснпозиција“ (централни термин), „њивохи“, „сисрет“, „тижилац“,

„Тојстој“ уместо Толстој и слично. Ниједна не мења значење ни анализу, али их — посебно код централних термина и школских примера — треба исправити. Ту је и погрешна семантичка глоса уз присвојни придев лисий, коме је приписано значење ћелавог мушкарца (стр. 142), што је лапсус (мешање с лысый), тим безазленији што ауторка сама наводи да тај пример није посведочен у грађи. У дословним руским цитатима поткрала се и по која омашка (нпр. „к тенденции“ уместо „и тенденции“ у фусноти 31; „В“ уместо „Я“ на почетку познатог Тютчевљевог стиха, стр. 232; уметнута реч „аллегри“ на почетку списка из § 1328, које у оригиналу нема) — реч је о ерати у наводима, а не о погрешно ексцерпираној грађи.

IX Научни апарат

Научни апарат уредно је устројен и ажуран: фусноте су непрекидно нумерисане и носе пун библиографски податак, библиографија је потпуно нумерисана и раздвојена на изворе, речнике и литературу, мрежни извори грађе доследно носе датум приступа, а индекси су обимни и доследни. Слабости су претежно редакцијске, али једна надилази лектуру.

Најозбиљнија је раскорак између пописане и стварно коришћене литературе. Знатан део одељка литературе (по попису, најмање 47 од 104 јединице) не оставља траг у анализи, при чему изостаје цитирање управо тематски најближих присутних дела — Копривице (супстантивизација/творба именица од придева) и Матијашевић (транспозиција у руском и српском), као и Мартинеа, чији је принцип економије предмет једног одељка Другог дела. Није реч о недостатку наслова у попису — библиографија је за област богата — него о нецитираности присутних, кључних дела; попис би требало свести на стварно коришћену литературу или та дела уградити у анализу. Ова примедба дира и оцену реферата о исцрпности и потпуности литературе (в. одељак X).

Остале примедбе апарату мање су и наводе се сажето. Иста дела јављају се под двема годинама или у двама записима: Нормативна граматика Пипера и Клајна цитира се и као „2013“ и као „2012“ (у попису под 2012), а прво издање је из 2013; Пешковски се цитира по издању из 1956 (стр. 34) и по осмом издању (стр. 42), а у попису је само осмо; Зализњаково *Русское именное словоизменение* носи у фусноти 8 годину ²2001, а на стр. 310 и у библиографији исправно ²2002 (каталошки запис издања даје 2002). Појединa цитирана дела немају јединицу у попису — издање из 1956 Пешковског, академска граматика из 1980 (у попису је само издање из 2005, а фусноте су самодовољне), Ломоносовљева граматика (наведена пуним податком у фусноти 13) — што ваља допунити ради следљивости. Лопатинов рад тачно је идентификован по аутору, наслову и години, али је библиографски приказан као самостална књига, док је реч о чланку у зборнику „Русский язык. Грамматические исследования“ (Москва: Наука, 1967, с. 205–233), где је „Русский язык“ део наслова

зборника, а не издавач. Скраћенице појединих извора нису разрешене у попису (Гоголъев *Невский проспект* — „Г, Нп“/„Г, Нпр“; „СтевМ“ за граматику Стевановића; том II академске *Русской грамматики* из кога се цитира), што онемогућава проверу издања и локуса на тим местима и треба га допунити. Датум приступа изостаје код једног мрежног извора (Фысина); руски национални стандард за библиографски запис тражи датум приступа за мрежне изворе (ГОСТ Р 7.0.5–2008), па га ваља додати. У упутној фусноти 42 помешани су наслов сопственог рада из 2013. и место и година рада из 2014, што треба исправити — тим пре што је исти рад на стр. 39 уредно упућен. Ту су и ситне формалне неуједначености (двострука јединица за *Русскую грамматику* 2005; непотпуни уноси Речника САНУ и Речника МС у попису извора наспрам потпуних у попису речника; двојни облик менторовог презимена Марojевић/Мароевић, који прати писмо публикације, али отежава упаривање с позивима у тексту; неусаглашен формат неколиких јединица; словне омашке типа „Гоголь, Гоголь“, „Сабана“ уместо „Сабрана“, обрнут опсег страна) и нетачан број стране за одељак 0.4.1 у садржају (14 уместо 17). Треба, ради правичности, приметити и супротно: међу нецитираним јединицама знатан део чине речници, који се редовно консултују без изричитог навода уз сваку одредницу, па то остаје питање доследности пописа, а не потврђен пропуст; наведене неупотребљене изворе грађе (Друга књига сеоба, Радичевић) ваља, ако нису ексцерпирани, изоставити из пописа извора, а ако јесу — обележити уз примере. Парадигматске табеле у Другом делу нису нумерисане ни насловљене и нема пописа табела; иако су уграђене у ток излагања с јасним контекстом, доследно нумерисање повећало би прегледност. Ниједна од ових примедаба не доводи у питање грађу ни налазе, али све заслужују редакцијску исправку.

X Однос рада и реферата комисије

Реферат комисије оцењује да је рад урађен „прегледно, с познавањем и предмета, и литературе“ и наводи, као његове доприносе, систематизацију грађе, парадигматске особености супстантивата као новину и класификацију на лексичко-семантичке групе. Тај део оцене одговара стању у тексту: три задатка стварно су спроведена, а наведени доприноси имају упориште у поглављима 1–3 Другог дела и у Закључку.

Две ствари, међутим, ваља приметити. Прво, оцена да је за обрађивану тему „литература је исцрпна и потпуна“ стоји утолико што је библиографија обимна и ажурна, али потпуност пописа није и његова искоришћеност: како је показано у одељку IX, знатан део пописане литературе нигде се не цитира, а међу нецитиранима су и тематски најближа дела (Копривица, Матијашевић) и темељни теоретичар економије (Мартине). Друго, реферат оцењује метод и концепт као добре и не проблематизује ни изостанак квантификације тамо где рад говори о највећем проценту и најбројнијој групи, ни методолошки статус једине тврдње коју рад

назива тезом — оне дијахроне, за коју се каже да је „у току истраживања … потврђена“ (стр. 308), а коју синхрони корпус не може доказати. Реферат ту тврдњу нигде не именује ни не оцењује; то не умањује вредност рада, али је место на коме би оцена метода морала бити опрезнија. Реферат, најзад, библиографију лоцира на „с. 321–479“, што је очигледна омашка у реферату, не у раду: библиографија је на стр. 321–334.

XI Шта остаје

Кад се све сабере, добија се оцена коју вреди изрећи у једном комаду, без ублажавања и без претеривања.

Дисертација Јелене Лепојевић солидан је и самостално изведен рад који српској дериватологији и русистичко-српској конфронтативној лингвистици доноси целовиту обраду супстантивизације и супстантивата на руско-српском плану: систематизацију и класификацију грађе, парадигматску типологију супстантивата по четирима деклинацијама с бројчано утемељеним морфолошким рачуном, оперативан критеријум за разликовање потпуне и елиптичне супстантивизације, поделу на лексичко-семантичке групе с уоченим руско-српским асиметријама, типологију преводне еквиваленције и морфолошки утемељено читање Правописа при транскрипцији, те аргументован терминолошки предлог (супстантиват уместо поименичени придев). Фактографска основа рада, тамо где се могла сравнити с изворним текстовима, у највећем делу држи, а рад показује изразито поштење према грађи — обележава једнопримерне случајеве и изоставља непосведочене категорије уместо да их попуни.

Слабости су, по оцени овог осврта, четвороструке, и ниједна не руши носеће резултате. Прва је методолошка формулација: једина тврдња названа тезом дијахрона је, а проглашена је потврђеном на синхроном корпусу, без исказаног критеријума оповргавања — примедба која погађа теоријски оквир те тачке, али не и синхроне налазе. Друга је квантификација: носиви закључци о заступљености и продуктивности изнети су без ијединог броја, па их треба формулисати као тенденције утврђене у прегледаном корпусу, а не као измерене вредности. Трећа је конфронтативна доследност: заједничку основу поређења ремете места где се преводно решење чита као својство система и где се исти творбени критеријум неједнако примењује на два језика (најизразитије код математичких супстантивата, где је основа погрешно уопштена као партицип пасива прошли). Четврта је научни апарат: раскорак између пописане и цитиране литературе, с изостанком управо најрелевантнијих присутних дела, те низ неслагања године и издања и неразрешених скраћеница.

Изнад свега тога стоји једна правилност: провере чињеница и приказ туђих решења изведени су брижљивије него сопствене најопштије формулације. Управо зато највећи део онога што треба поправити већ је негде у раду тачно урађено или ограничено — изузетак добро/зло обележен је уз апсолутно „сви“, тачан број српске редуковане парадигме (14) стоји у закључку уз непрецизно место у уводу, границе налаза наведене су уз суперлативне оцене — само на погрешном месту или недоследно спроведено.

Пет измена биле би, по оцени овог осврта, најплодније у евентуалном монографском издању или наставку истраживања. Прво, дијахрону претпоставку о пореклу супстантивата преформулисати као теоријски образложено објашњење, а не као потврђену тезу, и одвојити је од синхроних налаза који стоје самостално. Друго, носиве закључке о заступљености поткрепити бар оквирним корпусним бројевима — што индекси већ омогућавају — или их изричито исказати као тенденције. Треће, доследно одвојити преводну индицију од системске тврдње и симетрично применити творбени критеријум на оба језика, уз исправку класификације математичких супстантивата (придевско-партиципска, не „партицип пасива прошли“). Четврто, терминолошки ујединити парове потпуна/елиптична и лексичка/контекстуална и на једном месту их изричито изједначити. Пето, свести попис литературе на стварно коришћена дела или у анализу уградити тематски најближе присутне наслове (Копривица, Матијашевић, Мартине), те отклонити неслагања године/издања, неразрешене скраћенице и локусне омашке у примерима.

Уз ту врсту редакције — која у највећем делу не тражи ново истраживање него доследно спровођење и прецизирање онога што је рад већ започео — ова дисертација остаје вредан и употребљив допринос, чија би парадигматска типологија, терминолошки предлог и конфронтативни налази имали шта да кажу и русисти и србисти, а прикупљена грађа могла би бити почетак речника супстантивата, како и сам рад предвиђа.

Литература

Предмет осврта

Лепојевић, Јелена Б. *Супстантивизација као творбени процес и именице неименичких деклинација у руском и српском језику* [докторска дисертација]. Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2014. (НаРДуС.)

Реферат Комисије за преглед и оцену докторске дисертације мр Јелене Лепојевић (Р. Маројевић, А. Пејановић, Б. Ћорић). Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2015.

Метод конфронтативне анализе и корпус

James, Carl. *Contrastive Analysis*. London: Longman, 1980.

Krzeszowski, Tomasz P. *Contrasting Languages: The Scope of Contrastive Linguistics*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1990.

Ярцева, В. Н. *Контрастивная грамматика*. Москва: Наука, 1981.

McEnery, Tony; Wilson, Andrew. *Corpus Linguistics: An Introduction*. 2nd ed. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001.

McEnery, Tony; Xiao, Richard; Tono, Yukio. *Corpus-Based Language Studies: An Advanced Resource Book*. London – New York: Routledge, 2006.

Дериватологија и термини

Русская грамматика. Т. I. Гл. ред. Н. Ю. Шведова. Москва: Наука, 1980.

Лопатин, В. В. „Субстантивация как способ словообразования в современном русском языке“, у: *Русский язык. Грамматические исследования*. Москва: Наука, 1967, с. 205–233.

Земская, Е. А. *Современный русский язык. Словообразование*. Москва: Просвещение, 1973.

Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Део 2: Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2003.

Ћорић, Божо. *Творба именица у српском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.

Пипер, Предраг; Клајн, Иван. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.

Теорија превођења

Марojевић, Радмило. *Лингвистика и поетика превођења (међусловенски превод)*. Београд: Научна књига, 1989.

Комиссаров, В. Н. *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Москва: Высшая школа, 1990.

Влахов, С.; Флорин, С. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения, 1980.

Правопис и научни апарат

Пешикан, Митар; Јерковић, Јован; Пижурица, Мато. *Правопис српскога језика*. Измењено и допуњено изд. Нови Сад: Матица српска, 2010.

ГОСТ Р 7.0.5–2008. *Библиографическая ссылка. Общие требования и правила составления*. Дата введения 2009-01-01.